

ВЕЛИКИЙ НАУКОВИЙ ПРОЄКТ

ВАСІЛІСА МАЗУРЧУК
ВІТАЛІЙ КРИВОНІС

КАЗКИ СМАРАГДОВОГО ОСТРОВА

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2025

ІРЛАНДСЬКЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ

Нехай твій шлях іде назустріч долі,
Нехай і вітер завжди дме тобі у спину.
Нехай теплом ясніє сонце на обличчі,
А дощ проллється ніжно на твої поля.
І поки ми не стрінемося знову,
Хай Бог триматиме тебе в своїх долонях.

Хай Бог з тобою буде та благословить тебе,
Аби побачив ти дітей своїх дітей.
Щоб ти був бідним на невдачі,
Багатим на благословення,
Нехай не знатимеш нічого опріч щастя
Від цього дня й надалі.

Переклад Дмитра Гаврильченка

IRISH BLESSING

May the road rise to meet you,
May the wind be always at your back.
May the sun shine warm upon your face,
The rains fall soft upon your fields.
And until we meet again,
May God hold you in the palm of his hand.

May God be with you and bless you;
May you see your children's children.
May you be poor in misfortune,
Rich in blessings,
May you know nothing but happiness
From this day forward.

ПРИСВЯТА

Близько десяти етнічних українців, які отримали ірландське громадянство і на постійній основі проживали разом з родинами в Ірландії, з початку повномасштабного вторгнення повернулися до України та пішли до лав ЗСУ.

Також, чотири етнічних ірландця загинуло в боях за Україну:

Гембура Джозеф, 21 рік, поїхав до України як волонтер-помічник у березні 2022 року.

Фіннбар Каферкі, 40 років, Майо, Ірландія. Загинув в Україні під час бойового завдання на лінії фронту.

У боях в Україні на Харківщині, поблизу російського кордону, у 2022 році загинув 23-річний ірландець Рорі Мейсон. Він воював у складі Збройних Сил України.

На війні в Україні також загинув доброволець із Ірландії Грем Дейл. Він у лавах української армії боровся проти російських окупантів до 8 грудня 2023.

Крім того Республіка Ірландія надала тимчасовий прихисток близько 100 000 українців. 20 000 українських дітей наразі відвідують ірландські школи.

Попри те, що Ірландія є нейтральною країною, не є членом НАТО, Ірландія відправила до України бригади з розмінування українських територій.

Ця книга присвячена усім тим, хто пов'язав міцними зв'язками Україну та Ірландію.

Nearly 10 ethnic Ukrainians who received Irish citizenship and permanently lived with their families in Ireland returned to Ukraine since the beginning of the full-scale Russian invasion and joined the Ukrainian Armed Forces.

Four ethnic Irishmen died fighting for Ukraine:

Gembura Joseph, 21 years old He went to Ukraine as a volunteer assistant in March 2022.

Finnbar Cafferkey, 40 years old, Mayo, Ireland. Died in Ukraine during a combat mission on the front line.

In 2022, 23-year-old Irishman Rory Mason died in combat in Ukraine in the Kharkiv region, near the Russian border. He fought in the Armed Forces of Ukraine.

A volunteer from Ireland, Graham Dale, also died in the Russian war in Ukraine. He fought in the ranks of the Ukrainian army against the Russian invaders until December 8, 2023.

Republic of Ireland provided temporary protection to about 100,000 Ukrainians. 20,000 Ukrainian children are currently going to Irish schools.

Ireland is a neutral country and is not a member of NATO, but the Republic of Ireland sent units to demine Ukrainian territory.

This book is dedicated to all those who connected Ukraine and Ireland with strong ties.

ДАРИ СМАРАГДОВОГО ОСТРОВА

Що ми знаємо про традиційну культуру Ірландії?

Знаємо курдуплів-лепреконів з їхніми горщиками золота, таємничих баньші, чий крик віщує смерть, короля танцю Майкла Флеттелі, різноманітний кельтський фолк, зелені святкування на день святого Патріка і, звісна річ, віскі. Хтось, може, згадає мультиплікацію Томаса Мура, а хтось — творчість Джойса чи навіть Єйтса.

А проте...

Що ми знаємо про традиційну культуру Ірландії?

Цікава річ — острови. Там часом відбуваються неймовірні речі. Там, подалі від центрів цивілізації з їхніми виручючими карколомними історичними процесами, іноді зберігаються стародавні скарби, релікти минулих епох, і немає більшої втіхи, ніж витерти з них порох віків і винести на світ, на очі людей — якщо немає загрози їхнього знищення.

Колись кельти мешкали по всій Європі, але історія і доля були до них неблаганними. Колись кельтські мови звучали від Коннахту в Ірландії до Королевого на Закарпатті, а тепер більшість із них — мертві. Вже у ранньому Середньовіччі їхній ареал звузився до Вельсу, Корнволу, Бретані, Шотландії та Ірландії. І от саме в Ірландії дивовижним чином збереглися давні, ще язичницькі саги і поеми, дбайливо занотовані християнськими ченцями.

Так, звісно, і у Вельсі, але то окрема історія.

Отже, що ми знаємо про традиційну культуру Ірландії? Крім кельтської шароварщини для туристів, певна річ.

Епічна традиція Ірландії сягає доби раннього Середньовіччя, коли були створені відомі нам основні джерела з ірландської давньої літератури і міфології: «Книга захоплення Ірландії», «Книга Бурої корови», «Жовта книга з Лекану» тощо. Умовно їх можна поділити на кілька циклів:

- міфологічний (про богів Туата де Даннан, «Народ богині Дану»);
- уладський (про короля Уладу, себто стародавнього Ольстеру, Конхобара Мак Несса, його двір — воїнів Червоної Гілки, героїв Кухуліна, Фергуса, Конала Кернаха тощо — та їхніх супротивників, переважно правителів Коннахту Медб (Мейв) і Айлілія);
- фіаннський (про бойове братство Фіанна);
- мореплавський (як не дивно — про стародавніх мореплавців, зокрема про святого Брендана, Мальдуйна тощо);
- історичний (про легендарних королів Ірландії).

Основний жанр ірландського епосу — так звана *scéla* («сказання»), ірландська сага. Це прозовий твір різного обсягу із поетичними вставками. Зазвичай скела витримана у єдиному стилістичному каноні зі сталими формулами, як от традиційний зачин: «Як сталося, що... Неважко оповісти», складносурядні речення, гіперболи, символічна колористика тощо. Темі епосу зводяться до узвичаєного, втім — доволі широкого набору: битви, бенкети, сватання, руйнування, викрадення худоби (найвідоміший приклад — «Викрадення бика з Куальнге»), пригоди (у потойбічному світі, Тір на Ног, чарівних пагорбах-сідах або на чарівних островах), закохані втікачі (так званий «кельтський любовний трикутник», у нашому виданні — «Деїрдре Скорботна» і «Грейн і Діармад», широкому загалу більш відомий на прикладі лицарського роману «Тристан та Ізольда»), мореплавство, любовні історії, облоги, видіння, шаленства, зачаття і народження, військові виправи, набіги тощо. Кожна тема, або, коли хочете, піджанр, має свої композиційні особливості.

Переважно зразки ірландського епосу дійшли до нас у манускриптах XII-XIII ст., записані давньоірландською або середньоірландською мовами. Поділу на теми та жанри у рукописах немає: очевидно, ченці-скриптори не бачили жодної потреби у типологізуванні та класифікації текстів. Частина сюжетів має, на думку дослідників, певне історичне підґрунтя. Щоправда, використовувати саги про уладів або фіаннів (а тим паче «Книгу захоплень Ірландії») як іс-

торичного джерела варто з величезною обережністю. Хай там як, але сюжети, записані у добу середньовіччя, в усній традиції часто сягають сивої давнини. Водночас варто зауважити, що записані християнами історії про Туата де Даннан, сидів, друїдів, чаклунство тощо майже не зазнали християнського впливу, хіба що на рівні ремарок на кшталт: «Деякі з цих історій повчальні, деякі розважальні, а в деякі не годиться вірити християнам».

Мабуть, не буде перебільшенням сказати, що ірландський епос для українського читача здебільшого — *terra incognita*. Так, на сьогодні й досі не існує жодного відносно повного видання ірландських саг у прямому перекладі з гельської. І це, зрештою, не дивно. Інтерес до такого роду літератури аж ніяк не масовий, та й фахівців із давньоірландської та середньоірландської мови у нас не так щоб достатньо, а проте видання, скажімо, саг уладського циклу потребувало б ґрунтовної академічної роботи.

Втім, і наша збірка не є результатом такої роботи. Наше основне завдання — привернути увагу до цієї теми. Саме тому до її складу входять сюжети з різних циклів: про Туата де Даннан, про уладів, про фіаннів, а також пізніший фольклор. Ми ставили собі за мету показати якнайширшу палітру традиційних ірландських наративів замість того, щоб зосередитися на якомусь одному циклі сюжетів і героїв.

Одразу хочеться попередити: перед вами — не переклад з давньоірландської, ані навіть з англійської. Це радше старий добрий переказ у літературній обробці, доробок літературної творчості, як кажуть, «за мотивами». Так — тут є елементи стилізації під традиційну ірландську скелу, так — тут фігурують боги і герої ірландської давнини, а їхні взаємини відтворені максимально близько до першоджерел. Але не варто дошукуватися літеральної відповідності до, скажімо, «*Táin Bó Cúailnge*», «Викрадення бика з Куальнге», «Лейнстерської книги». Її тут немає і не мало бути.

Прикро зауважувати, але ірландський епос зовсім не так добре, сказати б, «розпіарений», як еллінська або скандинавська міфологія чи легенди про короля Артура. А

проте ірландська традиція геть не поступається їм ані в оригінальності сюжетів, ані у колоритності персонажів, ані у високому драматизмі. Пригоди Кухуліна і Фіонна Мак Кула, чвари короля Конхобара і королеви Мейв, перипетії богів з пантеону Туата де Даннан, їхнє протиборство з хтонічними чудовиськами і взаємини з людьми цілком можуть послужити як для того, щоб приємно збавити час за читанням, так і стати джерелом натхнення. А уважний читач до того ж зауважить і певні паралелі: так, ірландські мандрівні артисти-шанахі нагадують наших лірників і кобзарів, а вільні, звияжні фіанни — українських козаків.

Але є й ширші паралелі, глибинні, корінні інтенції, спільні для нас і мешканців Ейре: несамоविта вітальна сила, залюбленість у життя в усіх його виявах: і в радості, і в пристрасті, і в гніві, і в скорботі. Якщо кохати — то до безтями, якщо воювати — то до останнього подиху, якщо ридати — то ридма, якщо веселитися — то так, щоб аж гай шумів.

Сподіваємося, що ця збірка потішить українського читача, дасть у найзагальніших рисах уявлення про ірландський фольклор і епос, а можливо, і заохотить до самостійного детальнішого ознайомлення з ними. Прийміть безцінні дари Смарагдового острова!

Céad míle fáilte!

Віталій Кривоніс

ЧОТИРИ ДАРИ НАРОДУ ДАНУ

Туата де Даннан, про яких ти ще не раз почувеш, любий читачу, насправді є прадавніми людьми.

Так, саме людьми. Адже богами їх називали лише кельти, з якими вони і воювали за землі. Річ у тому, що кельти називали богами не святих, як це часто траплялося в інших народів, а людей, наділених унікальними силами та знаннями, недоступними пересічним смертним. Їх часто зображують як королів і королев, друїдів, бардів, воїнів, героїв, цілителів і майстрів, що мають надприродні сили або ж надприродну красу.

І це, читачу, вельми гідно подиву, що богами їх охрестили ті, хто програв їм битву за владу, країну та її багатства. За кельтськими віруваннями, плем'я богині Дану не загинуло, а перетворилося на безсмертних фейрі, які віднайшли нове життя у країні вічної юності Тір на Ног, що згідно з уявленнями розташована під пагорбами прадавньої Тари — місця сили предковічної Ейре, з якого вершили свою волю перші королі. Там досі височіє один із дарів народу богині Дану людям — мегалітичний камінь Ліа Фаль. Камінь долі.

Фейрі живуть у потойбічному світі, але взаємодіють з людьми та нашим світом. Вони пов'язані із Сідхе — потойбічними людьми, які заховані від людського ока за відомими стародавніми курганами, такими як Тара та Ньюгрейдж, що розташовані у долині Бру на Бойн, «Битви на річці Бойн», поблизу містечка Дрохеда, недалеко від Дубліна — столиці сучасної Ірландії.

Ці прадавні кургани, на думку сучасників, є не чим іншим, як брамою до потойбіччя.

Перемігши перших людей смарагдової Ейре, фоморів, плем'я богині Дану принесло сюди чотири свої дари, які були зібрані ними з чотирьох місць мудрості, де вони здобували своє магічне ремесло — Фаліас і Горіас, Муріас і Фіндіас.

З Фаліаса принесли вони Ліа Фаль, що й нині стоїть у Тарі. Цей камінь скрикував під кожним істинним королем, кому судилося правити Ірландією. І то був головний дар, адже люди не могли самі визначитися із тим, хто ж саме має стати Верховним королем. На пагорбах Тари правили видатні люди, і святкували вони так, що й досі можна почути запах меду, блукаючи тими місцями. Тут запалювали вогнища, тут лилася кров, тут переможці знаходили свою силу. Та камінь визнавав лише одного Ард Рі — Верховним королем, або ж Рі Руїрех, Королем королів, тому не було розбрату щодо того, хто має правити Ейре.

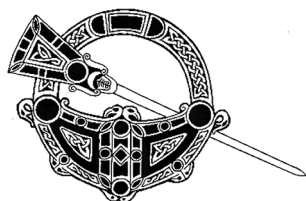
З Горіаса принесли вони Спис долі, яким володів Луг, великий воїн і умілець. Ніщо не могло встояти перед тим, у чийй руці був цей спис. Але зі списом усе було не так просто, як здається. Бо він та його дія були безпосередньо пов'язані з казаном Дагди.

З Фіндіаса принесли вони Каліборн — меч Нуаду Срібної Руки. Варто вийняти його з бойових піхов, як ніхто вже не міг від нього ухилитися, і був він насправді чарівним. Кожен міг стати непереможним героєм, володіючи цим мечем.

Із Муріаса плем'я Дану принесло казан Дагди. Не траплялося людям піти від нього голодними. Але щоб казан Дагди був щедрим, а спис Луга — цілив без хиби, казан має наповнюватися кров'ю ворога, враженого тим списом. Тільки тоді ці два дари матимуть чарівні властивості та приноситьимуть землям Ейре злагоду й багатства.

Часи минали, Ірландія охрестилася, але нова релігія не витіснила старих легенд і казок, вірувань і забобонів. Навпаки — перекази давнини пустили глибоке коріння у душах людей, з яких зрештою проросла нова релігія.

Спис долі перетворився на спис, яким римський воїн позбавив мук Ісуса на хресті, меч Нуаду перетворився на Ескалібур, а казан Дагди — на чашу Святого Грааля. Одні кажуть, що ці скарби вже втрачено, інші — що їх надійно сховано від людського ока. І лише прадавній камінь Ліа Фаль непохитно стоїть на найвищому пагорбі Тари і чекає на повернення істинного короля.

КОЛЕСО РОКУ: ІМБОЛК, БЕЛЬТАЙН, ЛУГНАСАД, САМАЙН

*Рать вирушає від Нок-на-Рай
І понад курганом Клот-на-Бар;
Кайлте звиває волосся жар,
І Ніам кличе: геть, завертай,*

*Спустош своє серце від мрій суєтних.
Вітри оживають, і листя кружляє,
Нам важко на серці, та очі палають,
Бліді наші щокни, волосся летить,*

*І руки здіймемо, розкриті вуста;
І хто кине оком на наші кінний чвал,
Між ним промчимо ми і ділом його,
Між ним промчимо ми і серцем його.*

*Чвалає рать сідів між ніччю та днем,
І де ж їх ділам і надіям кінець?
Кайлте звиває волосся жар,
І Ніам кличе: геть, завертай!*

Вільям Батлет Єйтс. «Рать сідів»

З давніх-давен люди Ейре шанували чотири великі свята: Імболк, Бельтайн, Лугнасад і Самайн. Кожне свято відзначало поворотну точку на великому колесі року.

Після кожного зі свят колесо оберталось, і для людей наставала нова пора, кожна зі своїми принадами, страхами та обов'язками.

Як і для всіх давніх народів, для людей Ейре рік ділився на дві половини: літо і зиму. Літо тривало від Бельтайна до Самайна, тобто від 1 травня до 1 листопада. Для простих селян це був час клопіткої праці, але разом з тим і радості, врожаю, приплоду худоби, весіль і вдячності богам за світло і тепло. Для воїнів це був час вирушати у походи, випробовувати себе у битвах, здобувати честь і славу. Зима тривала від Самайна до Бельтайна: від 1 листопада до 1 травня. Цієї пори всяке життя неначе завмирало. Селяни не виганяли худоби на пасовиська, а воїни тримали зброю під замком. Так, улітку легендарні фіанни ходили на війну під знаменами того чи того короля і жили зі звичаїв або полювання, а взимку мешкали в оселях тих господарів, які запрошували їх, і годувалися за їхній рахунок. Літнє півріччя треба було використати повною мірою, щоб зробити якомога більші запаси на холодний і темний зимовий час та здобути збройні перемоги.

На початку лютого святкували Імболк — прихід весни. Достеменно невідомо, що саме означає це слово. Хтось каже: «Овече молоко», бо цієї пори починали доїтися вівці, а ірландці були великі любителі овечого молока. Інші трактують: «Я мию», себто це було свято очищення. Хай там як, але всі згоджуються, що Імболк був присвячений богині Бригід, вона ж — Бригіта, що згодом стала вшановуватися як Свята Бригіта Ірландська. Бригід була донькою доброго бога Дагди, покровителькою поетів, майстрів і цілителів. Вважалося, що саме на початку лютого вона приходить у цей світ, несучи перше тепло. Люди закликали її, плетучи із соломки так звані хрести Бригід — знаки рухомого сонця. Першого лютого на дверях вішали якусь одежину або смужку тканини, на яку збирали вранішню росу: вона вважалася цілющою, а

просякнуту нею тканину називали Брат Бріде — Плащем Бригід. Цього дня усі джерела вважалися священними, тому люди ходили до них по воду. А ще був звичай орати на полі «смужку Бригід» і закопувати в землю лопату або якесь інше знаряддя: так прикликали родючість. Бажано було за змоги вбратися у все біле, а також вичистити хлів і лишити там трохи хліба, елю і запалену свічку, а двері прочиненими: ввечері туди мала навідатися сама богиня і прийняти ці нехитрі дари — «вечерю Бригід». Однією з головних чеснот Ейре була гостинність, і люди, які виказували її, могли розраховувати на дружбу та покровительство Бригід. І навпаки: скнаристі господарі могли навіть не сподіватися на добрий врожай: хто нечемний, той неприємний.

Але найголовнішим було те, що Бригід шанували як Велику Матір. Вона — богиня родючості, шлюбу і хатнього вогнища. Тому не дивно, що сам її прихід вважався найкращим часом, аби влаштувати весілля. Здавна люди Ейре поєднувалися в подружжя саме між Імболком і Бельтайном, сподіваючись на благословення Бригід.

Ну і як же не згадати про звичай гадання по тіні гризуна! Коли хотіли дізнатися, скільки ще буде зими, брали мишу, пацюка, бабака, видру, нутрію чи ондатру, виносили надвір і дивилися, чи помітить тваринка власну тінь. Якщо так — зима триватиме ще шість тижнів.

Літо, як уже було сказано, розпочиналося у ніч з 30 квітня на 1 травня. Тоді відбувалося велике свято Бельтайн. Це слово означає «Яскравий вогонь», і не дарма! Адже саме цього дня сонце брало владу над світом, і на його честь люди Ейре розводили великі багаття. Вогонь Бельтайна вважався священним. Спершу друїди у Тарі розпалювали ватру, здобуваючи вогонь тертям двох паличок, і жар від неї розносили по всіх усюдах Смарагдового острова, і від цього вогню треба було розкласти святкові багаття. Так разом із пломенем передавалася по

всій країні частинка священної сили небес, благословення неба і ласка сонця.

А оскільки всякий вогонь, отриманий із Тари цієї ночі, був священним, то було корисним проганяти стежиною між двох ватр усю худобу, щоб очистити її від вроків і злих духів. Бо ж відомо, що злі духи мають силу в темну пору року, а вогню страх як не люблять. Люди також проходили це очищення, якщо вважали за потрібне.

Бельтайн вважався гарним часом для будь-яких починань. Юнаки проходили посвяту — входження до клану, пастухи готувалися переганяти худобу на літо на полонини і дальні пасовиська, а королі та вожді — оголошувати військові походи. Але це також був час клопотів, особливо для селян: цього дня вони мали підготувати платню для своїх господарів. Влаштувати весілля на Бельтайн вважалося поганим знаком.

Водночас ніч Бельтайна — це ніч кохання і плотської близькості. Чимало любовних історій починається саме на Бельтайн, і чимало з них мають сумний фінал. Кажуть, що пристрасть — це вогонь: одних він гріє, інших випалює.

Коли літо було уповні й досягало, як врожаї на полях і фрукти на деревах, а худоба тлустішала на соковитих луках, відбувалося свято Лугнасад — Зібрання Луга. Бо вперше зібрав народ на святкування 1 серпня сам бог Луг Довгорукий, найудатніший і найвправніший з Туата де Даннан, на честь своєї прийомної матері Тайльтіу. Кажуть, ніби Тайльтіу померла від виснаження, розчистивши рівнини Ейре для оранки, й відтоді люди Ейре мають де сіяти зерно. Луг поховав Тайльтіу і влаштував, вшановуючи її пам'ять, бенкет з різноманітними змаганнями: з бігу, стрибків, плавання, метання списів, каменів і важезних колд, з боротьби та кінських перегонів. Саме на Лугнасад король уладів Конхобар змусив вагітну Маху бігти наввипередки з його кіньми. Відтак Лугнасад — це прощання, похорон і очікування нового життя, поминки за літом.

ЗМІСТ

ПРИСВЯТА	5
----------------	---

ДАРИ СМАРАГДОВОГО ОСТРОВА

<i>Віталій Кривоніс</i>	7
-------------------------------	---

Чотири дари народу Дану	11
-------------------------------	----

Колесо року: Імболк, Бельтайн, Лугнасад, Самайн	14
---	----

Арфа Дагди	20
------------------	----

Діти Ліра	23
-----------------	----

Битва під Тайлтіном	29
---------------------------	----

Золота чара Кормака	32
---------------------------	----

Мананнан, бог моря	37
--------------------------	----

Витівки Мананнана	41
-------------------------	----

Прокляття уладів	48
------------------------	----

Дейрдре Скорботна	51
-------------------------	----

Королева Мейв	57
---------------------	----

Мейв і битва биків	60
--------------------------	----

Бій Кухуліна і Фердіада	64
-------------------------------	----

Морріган і Кухулін	87
--------------------------	----

Про Фіонна і фіаннів	91
----------------------------	----

Народження Брана і Skeolan	104
----------------------------------	-----

Фіонн і Сірий Пес Лохланну	107
Мати Ойсіна	113
Найкращі з фіаннів	117
Ойсін та Ніам	126
Безум Фіонна	130
Син Короля Уладу	132
Половання біля Слів Кулін.....	135
Чарівний пес з островів Іруат	139
Грейн і Діармад.....	146
Останні з великих героїв	154
Остання пісня Раферті.....	158
Графиня Кетлін О'Шей.....	165
Дік і діва шелкі.....	170
Три доньки короля О'Хари.....	175
Проклята королева Самотнього острова.....	186
Темний Патрік і Володар Ворон Кромах	200
Зачарований Герольд Ярл.....	204
Раферті та ірландська гостинність	207
Мудра Унах, Фіонн і Кухулін	210

VIA DOLOROSA

<i>Васіліса Мазурчук (Трофимович)</i>	<i>219</i>
---	------------